

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Светлана Стойчева, НАТФИЗ „Кр. Сарафов“

на дисертационния труд на Зохар Якобсон, докторант на самостоятелна подготовка в катедра „Германистика и романистика“ към Филологическия факултет, ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград, на тема:

A REFLECTION ON THE FAMILY IN ISRAEL CHILDREN'S LITERATURE – FROM THE ESTABLISHMENT OF THE STATE UNTIL TODAY

РЕФЛЕКСИИ ВЪРХУ СЕМЕЙСТВОТО В ИЗРАЕЛСКАТА ДЕТСКА ЛИТЕРАТУРА ОТ СЪЗДАВАНЕТО НА ДЪРЖАВАТА ДО ДНЕС за присъждане на образователната и научна степен “доктор”, професионално направление 2. *Хуманитарни науки,*

2.1. Филология, научна специалност Литература за деца и юноши

Нека да започна с научно-професионалния профил на авторката на дисертационния труд (от приложеното към документите на процедурата CV), тъй като той има пряка връзка с избора на темата на научния труд, а до голяма степен и с подхода към нея. Зохар Якобсон е израелска гражданка, лектор по английски език; педагогически съветник на учители и родители на деца с увреждания; координатор на различни проекти към Министерството на образованието на Израел в областта на специалната педагогика; съветник по образователни програми на Министерството. Към днешна дата е координатор на учителите по английски език и учител по специално образование в Ort Yad Leibowitz, Netan; има опит и като продуцент и редактор на различни радио- и телевизионни програми. Социалните, филологическите и педагого-дидактичните ѝ компетенции логично я насочват към избора на интердисциплинарна дисертационна тема, обединяваща история, социокултура, литература, педагогика, психология.

Дисертационният труд на Зохар Якобсон има за обект една от базисните единици на израелското общество – семейството. Фактът, че и до днес Израел се дефинира като семейно ориентирано общество, означава, че израелското семейство продължава да заема ключова роля в социалната и културната структура на страната (в текста си докторантката обосновава подробно този факт). В този смисъл няма съмнение, че избраният обект за изследване е достатъчно значим.

Докторантката си поставя за цел да проследи динамиката на тази устойчива обществена структура през призмата на израелската литература за деца на фона на

израелската история. Изследването обхваща периода от образуването на държавата Израел през 1948 г. до днес. Избраният подход се основава на взаимозависимостта на трите: общество – семейство – литература. Предизвикателството при това изследване идва от сложността на изграждането на израелското общество, оформило опозиции като хомогенност и нехомогенност, имигрантски „евреин“ и местен „нов евреин“, утопия и прагматизъм, еврейство и юдаизъм, индивидуализъм и колективизъм, война и мир. В своето „ставане“ това общество преминава през радикални промени – от политиката на т. нар. „топилен съд“ (англ. melting pot) до мултикултуризъм.

Въпросите, които си поставя работата, най-общо са: Как участва литературата за деца в динамиката на израелското семейство? Успява ли адекватно да я отрази? Може ли от своя страна да я провокира? Може ли да се „кооперира“ със семейството във възпитанието на детето? Как се справя с различни „трудни“ теми, особено с темите, засягащи промените в семейната структура и традиционното общество в модерната епоха?

Отговорите се търсят на фона на проследяването на промените на израелското общество по декади от времето на консолидиране на израелската държава в условия на усложнена геополитическа обстановка, външна конфронтация, на продължаващи исторически турбуленции и вътрешни социални напрежения, включително до днес. Прегледът на литературата за деца, който придружава историческия, е равностоен на една миниистория на израелската литература за деца, направена по десетилетия. През тези две истории, социално-политическата и литературната, е вплетен лайтмотивният въпрос за израелското семейство. Независимо от разделението на дисертационния труд на различни глави, именно този сравнителен преглед е структурно и съдържателно същественият. Останалите глави са функционални, доколкото въвеждат контексти и обясняват базисни културни понятия, чрез които се описва спецификата на израелската култура.

Такова понятие е самото понятие „семейство“ („Beit Av“), чиято етимология от иврит („бащина къща“) ясно посочва патриархалния характер на еврейското „нуклеарно“ семейство, състоящо се от хетеросексуални партньори: баща и майка и тяхното потомство, противоположно на типа „постнуклеарно“ семейство, което също навлиза в последните години в Израел, водещо до плурализъм на семейните структури в Израел, ако и йерархичното семейство все още да е доминиращо (поне наполовина). Следващото понятие е „сабра“ („Sabra“), възплъщаващо идеята за „твърдост отвън, но добро сърце отвътре“ (подказано от етимологичните значения на ивритската дума),

отнасящо се до идеализирания евреин, роден в Израел, антипод на евреина от диаспората; емблема на израелското традиционно семейство, съответно отправна точка за изследване на промените в неговата структура. Терминът ционизъм, означаващ движението, което реализира мечтата на евреите по национален дом, по завръщане на „скитания евреин“ в Сион; факторът, който превръща „индивидуалното“ Аз в „колективно“ Аз, за да стабилизира еврейската идентичност, и който също като „сабра“ е отрицание на диаспората (неслучайно след евреите на „първите алии“, или „основателите“, второто поколение се нарича „поколението сабра“. Въвежда се и символът на еврейската съпротива – обществото на Палмах, вдъхновено отразен от еврейското изкуство.

Имигрантските вълни заедно с войните са посочени като „най-значимите социални, политически и икономически повратни точки в историята на държавата Израел още от самото начало на съществуването ѝ“. Няма да скрия удовлетворението си от политико-икономическия и социален синтез, предложен от Зохар Якобсон за отделните десетилетия – единствено възможния начин да се разберат причините за състоянието на нейния предмет на изследване. Развитието на израелската литература за деца през 50-те години на ХХ век (както и още от XVIII – XIX век, силно обвързана с ционизма) се разглежда преди всичко като инструмент за изпълнение на национално-възпитателни задачи (в тази си функция тя силно напомня началния етап и на българската литература за деца, а дори и нейните 50-те години, когато се формира у нас ново общество), свързани с възникването на модерната държава Израел и формиране на новата израелска култура и идентичност, различна от тази на евреите в диаспората. Ето защо „сабра“ става знак на новия израелски дух – самоуверен и свързан със земята на Израел, а традиционното еврейско семейство – абсолютна аксиома, гарант за здравината на консолидиращото се общество. Литературата за деца преподписва ценностите „сабра“ и „традиционно семейство“, подпомагайки тяхното стереотипизиране. Дори в стихчетата за животни и растения са забелязани препратки към утвърдената семейна структура, с която се асоциира и детското благоденствие и щастие – отклонението от нея е неизменно травматично.

60-те години са представени като десетилетие на икономически възходи и падения за Израел, съответно на притоци и отливи на имигранти, на войни и напрежение в Близкия Изток, но и на еуфория от четири пъти увеличената територия на държавата. Литературата запазва характера си от 50-те. Според нея ако бъде нарушена структурата на традиционното семейство, то все още се превръща в слабо

семейство, а децата на такова семейство – в социално и психологически уязвими деца. Поредицата от книги на Игал Мосинсон „Хасамба“ (акроним на тайна детска организация, работеща в служба на Ишув и държавата Израел срещу враговете на държавата и срещу престъпници), която започва да излиза още отпреди създаването на държавата и продължава до началото на 90-те години, силно напомня „тимуровските команди“ в СССР и НРБ (без индикации в текста за подобна връзка). Там всички деца участници са от традиционни семейства.

Социалните противоречия като че ли най-вече бележат 70-те години. Нехомогенни вълни от имигранти продължават да прииждат в страната с различен интензитет. Традиционната семейна структура не е покътната в литературата, макар самата литература все повече да се обръща към емоционалния свят на детето. Дори авторът да е израснал в необичайно семейство, той пише за нормата и приемливото (както е при Д. Омер). Появяват се и автори, които започват да включват дотогавашни теми-табу в израелската литература за деца (Галила Рон-Федър), но образецът-семейство продължава да доминира.

Палестинската интифада и обществените брожения бележат 80-те години. И не само това. Прави се опит за провеждане на културната политика „melting pot“ с цел изграждане на общество на споделени ценности, която обаче е критикувана заради опасността от заличаване на различните културни идентичности, които носят със себе си имигрантите. Предотвратяването на тази опасност обръща посоката към идеята за мултикултурната държава, в която различните групи запазват своята етническа принадлежност, обичаи, вярвания, език и митове, но в същото време са обединени в една нация. Това вече може да се приеме като културна основа за приемане на по-различни форми, включително и на семейни форми, но нищо повече не се случва през 80-те години, освен сюжетите и темите на литературата за деца до голяма степен да се разкрепостят. Наред със социалните послания на ционизма пробиват и напълно индивидуални послания, но без да достигат семейната сакрална норма. През 90-те години структурата на имигрантските семейства (особено на етиопските) още по-сериозно застрашава структурата на израелското традиционно семейство. Но дори когато литературата се занимава с най-проблемните въпроси на израелското общество и живот, традиционната структура се запазва и отново всяко отклонение се описва като счупено, болно или, най-общо – проблематично.

От 2000-та година насам израелското общество претърпява небивали промени във всички сфери. Глобализацията и нарасналите имиграционни вълни засилват

културните противоречия в обществото и подготвят разрива между егалитарно-колективния етос на „основателите“ и нарастващата тенденция към диверсификация. Законовото уреждане на правата на хората с увреждания довежда до по-голямо внимание към „различния“ и към „другите“ семейства. Появява се първата книга, написана от самотна майка (Силвия Норман) и темата за „новото“ семейство. В новата израелска литература, насочена към малките деца, най-сетне се наблюдават и опити за обяснение на аномалното, различното и необичайното.

В последната декада докторантката представя едно отворено израелско общество, доближаващо се по своите характеристики до индустриализираните модерни общества в света, но и с уникални културни завоевания. Промените в израелската семейна структура са налице и прогнозата е, че ще се задълбочават. Отчита се обаче и противостоящият на модернизацията традиционализъм от религиозен и национален характер. Дори и да се очаква семейството да поддържа относителна стабилност, почти половината семейства в Израел не попадат под критерия на нормативното семейство: това са семейства с един родител, семейства на самотни майки по избор, семейни партньори, семейства от един и същи пол и т.н. Докторантката приема класификацията на Rosenbloom за трите актуални типа семейства: ултраортодоксални, опитващи се да се съпротивляват на постмодерните ценности чрез физическа и икономическа изолация от външното общество; неомодерни, които се възприемат като нормативни и типични в Израел, и постмодерни, в които семейните проблеми се разглеждат като индивидуален, а не като обществен въпрос. Подобно на Европа, в израелските семейни структури се констатира настъпването на драматични промени. Традиционната семейна структура не е изчезнала, но несъмнено е загубила господството си в голямото разнообразие от нови възможни семейни структури. От значение за това са и промени в отношението на израелското законодателство към общността на LGBTQ, но все още в контекста на негативните обществени възгледи и предразсъдъци срещу нея.

Съвременната литература съдържа модели на алтернативни семейства, по-често срещани, отколкото в миналото, но тези модели все още се възприемат от изследователите и докторантката като решения на проблеми, а не като резултат от свободен избор. LGBTQ-общността пише и публикува книги за хомо-лесбийското родителство. Всички тези книги обаче не са популярна литература. Ако и доста книги да се отнасят до проблемите, пред които е изправено поколението Z (родените от средата на 90-те години на XX век до началото на 10-те години на XXI век.), на практика всички те са „нишова“ или терапевтична литература, която се опитва да

обяснява и осигурява основа за приемане на Другия, а не такива, която да го интернализира като част от обществото и неговото многообразие.

Все пак Зохар Якобсон смята, че книгите, публикувани към края на десетилетието, показват, че новата семейна структура е приета в мейнстрийма, и споделя мнението, че отношението към различието трябва да бъде естествено, а алтернативното семейство трябва да се появи като естествено съществуващо и прието, а не като тема за дискусия.

Абсолютно вярно е заключението ѝ, че самият факт на посочването на литературни произведения, отразяващи новите семейни структури, вече легитимира тези структури – тоест наред с литературното, те придобиват и социално значение.

Заслужава да се отбележат патосът и емоционалното отношение на докторантката към предмета на изследването ѝ, които долавяме в оригиналния текст: намекнатият собствен опит със създаването на различно от традиционното израелско семейство; цитираните размисли за отговорността на възрастните да дадат свобода на детето да мисли отвъд „разумните“ граници, определени от обществото – граници, които противопоставят „приятели“ и „врагове“, които определят какво е опасно и какво е безопасно, правилно и грешно, добро и лошо, позволено и забранено; подчертаването на необходимостта да се даде глас и на отклоняващото се от социално-културните норми. Този патос считам за допълнителен плюс на работата.

Отделно заслужава внимание коректното цитиране и внушителния брой (181) посочени библиографски единици.

Казаното дотук следва да се приеме като доказателствен материал за приносния характер на дисертационния труд на Зохар Якобсон, отговарящ на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Поради това убедено давам положителна оценка на обсъжданото научно изследване и предлагам на почитаемото научно жури да присъди на Зохар Якобсон образователната и научна степен „доктор“.

19.06.2024 г.

проф. д-р Светлана Стойчева